

ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
ТВОРЧА НАВЧАЛЬНО-НАУКОВА ЛАБОРАТОРІЯ МІЖНАРОДНОГО
ПРОЄКТУ «ГІРСЬКА ШКОЛА УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ»

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ПРОЄКТ
“ГІРСЬКА ШКОЛА. СТАН. ПРОБЛЕМИ.
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ”

RESEARCH PROJECT
“MOUNTAIN AREA SCHOOLS. CONDITION, PROBLEMS,
PROSPECTS OF DEVELOPMENT”

Підрозділ-виконавець: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, (м. Івано-Франківськ, Україна)

Автор ідеї проєкту: Хрущ Василь Дем'янович, кандидат педагогічних наук, почесний професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Координатори проєкту:

- ✓ *Червінська Інна Богданівна*, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти, завідувач Творчої навчально-наукової лабораторії «Гірська школа Українських Карпат», відповідальний секретар журналу «Гірська школа Українських Карпат».
- ✓ *Москаленко Юрій Михайлович*, кандидат філософських наук, професор, директор Івано-Франківського фахового коледжу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Контакти: т.+ 03422 – 31574; +38 0606716106

E-mail: mountainschool@pnu.edu.ua; <https://mountainschoollab.pnu.edu.ua>

inna.chervinska@pnu.edu.ua

1. АНОТАЦІЯ

Проживання в умовах рідкорозселеності, значної віддаленості окремих ділянок та осель від школи, специфічні особливості господарювання, ландшафтно-природні особливості гір та ризики, що викликаються такими катаклізмами, як повені, снігові замети, вітровії, бездоріжжя тощо, формують не лише особливий характер і світосприймання горян, але й неминуче відбиваються на роботі гірської школи.

Робота в невеликому, часто замкнутому колективі, відірваність від щоденного спілкування з багатьма колегами-освітянами, недостатня професійна, соціально-економічна і політична поінформованість, часто боротьба за виживання – все це та інше призводить до швидкого “старіння” учителя, поступового зниження його професійної і соціальної активності.

Значна частина гірських регіонів Українських Карпат є депресивними в розумінні зайнятості населення, монофункціональності господарювання, характеризуються складними демографічними процесами.

Якість гірського населення різко знижується. Гори неминуче впливають на життєдіяльність, психіку, світогляд школярів.

У XXI столітті необхідно підвищити інформативність, доступність до джерел науки, техніки, культури, благ цивілізації для кожної дитини гір. За умов сучасних систем інформації це стає реальністю.

2. МЕТА Й ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ПРОЕКТУ

На основі аналітичного вивчення соціально-економічних, геоетнологічних умов та організаційно-педагогічних особливостей діяльності гірської школи:

- виявити специфіку навчання, виховання і розвитку учнів в умовах гір;
- науково обґрунтувати принципи, зміст, форми і методи роботи гірської школи;
- розробити систему рекомендацій і заходів щодо підвищення ефективності її роботи.

Першочерговими завданнями є:

- використання нових інформаційних технологій, дистанційного навчання, системи Інтернет для покращення роботи гірських шкіл, у тому числі створення системи надання науково-методичної допомоги вчителям;
- вивчення геопсихічних та геоетнологічних особливостей гірських жителів, традицій, звичаїв та обрядів горян і їх впливу на навчання, виховання та розвиток учнів в умовах гір;
- орієнтація учнів на вивчення природничих наук, іноземних мов, залучення їх до традиційних видів діяльності з народно-прикладних видів мистецтва і праці;
- вивчення особливостей змісту, форм і методів підготовки вчителів, вихователів, практичних психологів, соціальних педагогів в університеті для роботи в гірських школах;
- підготовка пропозицій для державних органів управління освітою, органів місцевого самоврядування, керівників освітніх закладів щодо підвищення ефективності роботи гірських шкіл, особливо з проблем виявлення обдарованих дітей, орієнтації учнів на поглиблене вивчення природничих наук, іноземних мов, мистецько-прикладних видів навчання і діяльності;

- проведення порівняльного аналізу наукових концепцій, підходів, розробок та практичного досвіду з проблем роботи гірських шкіл України з іншими країнами Європи і світу. Об'єднання зусиль науковців університету з ученими Європи і світу з метою дослідження проблем гірської школи.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника міг би стати таким об'єднуючим науковим центром.

3. СТАН ПРОБЛЕМИ

В гірських школах велика кількість малокомплектних шкіл і класів-комплектів, що утруднює як роботу вчителів, так і негативно відбивається на якості знань учнів. На даний час в Івано-Франківській області працює 697 ЗЗСО, з них - 225 у гірській місцевості

Проживання десятків тисяч дітей і сотень учителів у горах із суворим і нестабільним кліматом, з більш високою потребою в теплі, пов'язаною з низьким вмістом кисню в повітрі, з гіршими ґрунтами, меншими площами землі, придатної для обробітки, більш короткими періодами вегетації тощо неминує породжує проблеми, яких не знають низинні школи, особливо міські.

Гірські школи працюють в умовах уповільненого суспільного розвитку. Гори залишаються середовищем особливого спілкування людини з дикою природою.

Усе це не може не впливати на особливості роботи школи, навчання, виховання і розвиток дітей.

Єдина стандартизована шкільна система не враховує ні етнологічні, ні геопсихологічні особливості, ні особливості буття людей у геопросторі.

Як наслідок нагромадилася низка проблем, що стримують розвиток як школи, так і дітей. Серед них:

1. Монофункціональний розвиток гірських сіл утруднює вибір професії та працевлаштування випускників шкіл.

2. Недостатність розвитку сільських територій у горах, збіднений ринок праці у гірських селищах, недостатня зацікавленість державних і недержавних організацій у багатофункціональному розвитку гірських сіл справляють негативний вплив на розвиток учнів та роботу гірської школи.

3. Незадовільний санітарно-гігієнічний стан багатьох гірських шкіл (холод, низька якість роботи вчителів та учнів упродовж трьох-чотирьох осінньо-зимових місяців року).

4. Відсутність повної ставки в багатьох учителів (від 6 до 10-15 уроків тижневого навантаження).

5. Не працюють пришкольні інтернати. Діти щоденно добираються до школи за 5 – 7 км.

6. Відсутність гнучкості навчальних програм, нехтування особливостями умов, в яких працюють гірські школи, негативно відбивається на профорієнтації учнів цих шкіл і підготовці їх до навчання у вищих навчальних закладах.

7. Трудова міграція, сезонні роботи, на які нерідко виїжджають батьки, значно ускладнюють навчання і виховання учнів гірських шкіл.

8. Відсутність стратегії розвитку сільських територій, конкретних планів урізноманітнення видів діяльності у гірських населених пунктах, відсутність місцевого партнерства щодо розвитку села і школи утруднюють розвиток останньої.

9.

4. ІДЕЇ ТА ГІПОТЕЗИ ПРОЕКТУ

Планується вивчати, аналізувати, узагальнювати та встановлювати закономірності роботи школи в конкретному гірському геопросторі.

Життя спільноти в горах сьогодні вирізняється високою духовністю, а не розвинутими технологіями, а також багатими своєрідними традиціями, які необхідно поєднати з інноваційним змістом, формами і методами діяльності.

Дослідники намагатимуться вникнути в реальний процес збалансування технологічної раціональності і ще не втраченої духовності, сьогоденного прагматизму і романтизму гірських спільнот, наступальної підприємливості і природолюбності мешканців гір.

Робота гірської школи, природний розвиток дітей, їх навчання і виховання відбуваються в особливому духовно-екологічному середовищі, яке уже втратили в результаті швидкого технічного прогресу мешканці міст і промислових районів з їх відчуженням від природи, постійними стресами, хронічною втомою і штучним довкіллям.

Життєві цінності горян, їхнє душевне здоров'я, оптимізм, духовні сили, власна система життєзабезпечення в складних географічних умовах – усе це не може не відбитись на світосприйнятті і світорозумінні дітей-горян, на роботі вчителів і школи.

Ми гіпотетично допускаємо, що дослідження означеної проблеми допоможе зрозуміти, що втрачають підростаючі покоління, які національні, етнічні, життєві цінності губляться на дорозі надто швидкого поступу до масової культури і не завжди виправданого та нерозумно організованого прагнення до високих стандартів споживання.

Збалансування природно-етнічного і прогресивно-інноваційного за допомогою сучасних інформаційних технологій, до яких мають доступ і ще більше матимуть його в майбутньому учні гірських шкіл, – це той шлях, на якому природне безболісно поєднається із науково-технічним і суспільним прогресом. Відбувається гармонійне взаємозбагачення освіти, науки, культури завдяки здоровому життєвому потенціалу вихідців з гір і водночас їх розвиток, успішна діяльність і процвітання завдяки науковому суспільному прогресові.

Розвивати Карпатський регіон необхідно через школу, освіту і науку. В гори має прийти висока сучасна наука, наукомісткі технології, а не потужна промисловість, яка неминуче порушить суспільний і природно-екологічний баланс.

5. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВИКОНАННЯ ПРОЕКТУ, ЇХ ВІДПОВІДНІСТЬ СВІТОВОМУ РІВНЮ

У результаті дослідження передбачається:

- видання монографії “Гірська школа України: стан, проблеми, перспективи розвитку”;
- підготовка наукових рекомендацій та пропозицій державним органам управління освітою, органам громадського самоврядування щодо подальшого розвитку гірських шкіл, у тому числі щодо впровадження в навчальний процес сучасних інформаційних технологій;
- створення в горах профільних шкіл нового типу:
 - природничо-наукових та шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов;
 - загальноосвітніх навчально-оздоровчих;
 - розвивально-мистецьких;
 - оздоровчо-спортивних тощо;

- науково-методична допомога вчителям гірських шкіл (видання посібників, проведення семінарів, “Круглих столів”, роботи проблемних творчих груп учителів тощо);
- організація роботи з виявлення, подальшого розвитку здібних і обдарованих дітей-горян;
- проведення регіональних та міжнародних обмінів, симпозіумів, семінарів із проблеми розвитку гірських шкіл та покращення навчання, виховання і розвитку учнів горян;
- створення “Міжнародної асоціації гірських шкіл” із залученням країн Карпатського, Альпійського, Балканського та інших гірських регіонів Європи та США;
- заснування періодичного видання “Гірська школа Українських Карпат” як органу цієї асоціації.

Результати дослідження відповідатимуть світовому рівню.

У “Програмі сталого розвитку гірських регіонів” ООН, Краківської конференції 1998 р. “Зелений хребет Центральної та Східної Європи”, в Карпатській конвенції (Рамкова конвенція про охорону і сталий розвиток Карпат. (Київ, 2003)), що була підписана на 5-ій Конференції “Довкілля для Європи”, вказується, що одним із зобов’язань держав є займатись сталим розвитком і збереженням Карпат.

У згаданих документах, а також у програмних матеріалах конференції ООН, що відбулась в Ріо-де-Жанейро в червні 1992 р., підкреслюється важливість функціонування людської цивілізації, соціальної самобутності населення, яке мешкає в горах.

Взаємопов’язаність населення і природи, освіти й господарювання, що є одним із аспектів нашого дослідження, дозволяє говорити про те, що проблема освіти, школи в горах є не лише суто українською, вона становить інтерес і для інших країн Європи і світу.

6. ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Результати дослідження будуть використані і вже використовуються в декількох напрямках: підготовка вчителів для роботи в гірських школах; рекомендації і розробки щодо профільного спрямування роботи гірських шкіл; просування наших ідей, розробок і послуг на ринки інших країн, де функціонують гірські школи.

Дослідження проблеми має безпосередній зв’язок з навчально-виховним процесом, який здійснює кафедра теорії та методики початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Підготовка вчителя для роботи в гірській школі має свою складність та специфіку. Малокомплектні школи, класи-комплекти, часто діяльність в умовах обмеженого педагогічного спілкуванням (два-три вчителі на школу), складні умови життя і праці тощо – все це обов’язково враховується у фаховій, методичній і психологічній підготовці вчителів.

З метою глибшого вивчення умов роботи в горах студентам читаються спецкурси “Гірська школа. Особливості і проблеми діяльності”, “Жителі гір: психологія, традиції, звичаї”, “Народно-педагогічні традиції горян”, “Технології організації виховного простору в гірській школі”.

Проблема гірської школи посідає належне місце в тематиці курсових, дипломних і магістерських робіт. З метою кращої підготовки майбутніх учителів до роботи в гірських умовах кафедра організовує там різні види практик –

ознайомлюючи, краєзнавчо-землезнавчу, фольклорну, навчально-педагогічну і виробничу.

Науково-дослідна робота студентів значною мірою спрямована на дослідження різних аспектів розвитку дітей-горян, їх навчання і виховання. Студенти – дипломники і магістранти, що закінчили школи в гірській місцевості і проживають у горах, залучаються кафедрою до виконання окремих завдань із збору матеріалів і, як правило, виконують свої роботи з проблематики, пов'язаної з діяльністю гірських шкіл, народно-педагогічних традицій горян тощо.

Другим напрямом використання результатів стануть рекомендації і розробки для вчителів, керівників шкіл, органів управління школами щодо профільності шкіл; робота зі здібними і талановитими дітьми; орієнтація і відбір випускників шкіл на вчительські професії; залучення вчителів до навчання в аспірантурі тощо.

Третій напрям передбачає поширення наших матеріалів на ринки інших країн. Це: науково-методична допомога вчителям гірських шкіл; дистанційне навчання; використання звичаїв і традицій горян для кращого розвитку дітей; спрямування школи на поглиблене вивчення предметів науково-природничого, фізико-математичного циклів та іноземних мов.

Розробки з цих проблем знайдуть попит на ринках ідей і послуг інших країн.

7. ЗДОБУТКИ АВТОРІВ ЗА ТЕМАТИКОЮ ПРОЕКТУ, ЗОКРЕМА ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІ ЗА ОСТАННІ 3 РОКИ

Дослідження проблеми гірської школи ґрунтується на низці вже здійснених організаційних заходів.

Автори проекту підготували “Договори про співробітництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника і Державної адміністрації Верховинського району”, Білоберізької ОТГ і ректором університету і головою Верховинської РДА, керівником Білоберізької ОТГ Івано-Франківської області.

У договорі одним із головних завдань є дослідження подальшого розвитку гірських шкіл.

Авторами проекту організуються наукові конференції, круглі столи, вебінари, творчі зустрічі з окресленої проблеми за участю керівників відділів освіти РДА, ОТГ, директорів шкіл, учителів.

Проводяться олімпіади, конкурси з метою виявлення здібних і обдарованих дітей та подальшого їх розвитку. Ведеться відбір молодих і перспективних учителів для навчання в магістратурі та аспірантурі.

Учасники проекту мають певні наукові здобутки за тематикою проекту (ДОДАТОК 5).

В рамках діяльності Проекту створено Творчу навчально-наукову лабораторію університету «Гірська школа Українських Карпат».

Заклучено угоди, (меморандуми) про співпрацю між науковими установами та ЗЗСО, ЗПО регіону Українських Карпат (ДОДАТОК 4).

ЕТАПИ РОБОТИ

МІЖНАРОДНОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ПРОЕКТУ

“ГІРСЬКА ШКОЛА. СТАН. ПРОБЛЕМИ. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ”

Перший етап – організаційно-плановий

Зміст етапу:

- уточнення концепції дослідження;
- визначення напрямів дослідження;
- вибір об’єктів дослідження;
- формування групи дослідників;
- розробка календаризованого плану роботи.

Тривалість етапу: січень – грудень 2006 р.

Очікувані результати та звітна документація: план дослідження проблеми “Гірська школа: стан, проблеми, перспективи розвитку”.

Другий етап – констатуючо-дослідницький

Зміст етапу:

- вивчення стану соціально-економічного розвитку населених пунктів (міст і сіл), що мають офіційний статус гірських (основні види діяльності, міграційні процеси тощо);
- аналіз мережі шкіл у місцевостях з офіційним статусом гірських;
- контингент учнів гірських шкіл. Окремо тих, що навчаються у малокомплектних школах та класах-комплектах (виконання всеобучу);
- аналіз кількісного та якісного складу вчителів, які працюють у гірських школах (забезпечення учительськими кадрами, плинність кадрів);
- бібліотеки, культурно-освітні, лікувальні заклади в населених пунктах зі статусом гірських (фонди, стан, діяльність, кадри);
- наявність, матеріальний стан, робота пришкільних інтернатів, гуртожитків та помешкань для перебування дітей з віддалених пунктів. Кількісний та якісний склад вихователів, учнів;
- організація харчування, медичного обслуговування, підвозу дітей у гірських школах;
- санітарно-гігієнічні умови роботи гірських шкіл;
- стан здоров’я учнів гірських шкіл. Типові захворювання;
- опитування, анкетування, вивчення офіційної статистики.

Тривалість етапу: 2006-2026 рр.

Очікувані результати і звітна документація: збір статистичних і реальних даних; статистичні таблиці, описові матеріали, довідки, протоколи, акти тощо.

Заснування наукового фахового періодичного видання з педагогічних наук “Гірська школа Українських Карпат” (2006 р.).

Третій етап – аналітико-дослідницький

Зміст етапу:

- аналіз зібраних матеріалів, вивчення об’єктивних і суб’єктивних причин, труднощів, що заважають розвитку гірських шкіл Карпатського регіону .
- проведення Міжнародної науково-теоретичної конференції “Гірська школа. Перспективи розвитку” (2008, 2013, 2018, 2021, 2023 р.);

Тривалість етапу: 2007 – 2026 рр.

Очікувані результати і звітна документація: узагальнення і висновки; аналітична доповідь та аналітичні доповідні матеріали для державних органів освіти та органів місцевого самоврядування. Підготовка педагогічного науково-дослідного інструментарію.

Четвертий етап – дослідницько-творчий

Зміст етапу:

- розробка й уточнення гіпотези дослідження;
- конструювання та обґрунтування пропозицій;
- втілення розробок творчої групи в практику;
- вивчення та аналіз позитивних наслідків і труднощів у розвитку гірської школи у відповідності до попередніх задумів проекту;
- аналітико-теоретична і практична діяльність.
- розробка проекту експериментального майданчика
- відкриття регіонального експериментального майданчика на базі гірських шкіл Карпатського регіону України.

Тривалість етапу: 2018– 2020 рр.

Очікувані результати і звітна документація:

- науково-теоретичні матеріали та практичні рекомендації;
- робота над створенням організації “Асоціація гірських шкіл” (2019 - 2023 рр.).
- проведення II Міжнародної спільної українсько-американської науково-теоретичної конференції “Карпати- Аппалачі: формування особистості в контексті сталого розвитку гірських регіонів”

П’ятий етап – завершально-дослідницький

Зміст етапу:

- продовження видання наукового фахового журналу з педагогічних наук “Гірська школа Українських Карпат”;
- продовження роботи “ Асоціації гірських шкіл”(2019-2020 рр.);
- участь у діяльності “ Міжнародної асоціації дослідників гір»;
- відкриття творчої лабораторії Міжнародного науково-освітнього проекту “Гірська школа Українських Карпат” (2014 р.)
- збір матеріалів для видання монографії “Розвиток особистості молодшого школяра в умовах гірського середовища» (2019-2022 рр.);
- продовження роботи над науковими проблемами проекту.
- проведення Міжнародних науково-практичних конференцій «Роль освіти у сталому розвитку гірського регіону» (2017-2026 р.)

Тривалість етапу: 2014 – 2024 рр.

Очікувані результати:

- підготовка колективної монографії “Розвиток особистості молодшого школяра в умовах гірського середовища» (2022 р.).
- налагодження наукової співпраці з науковцями, дослідниками гірських регіонів з далекого й близького зарубіжжя («Міжнародна організація гір» (Швейцарія, Берн), «Центр дослідження Аппалач» (США, штат Кентуккі);
- підготовка науково-практичних рекомендацій для вчителів та налагодження психолого-педагогічного супроводу учнів гірських шкіл.